

## Sterren & Zon

### Close reading van 'het leven van sterren' van marwin vos en 'ZON' van Peter Verhelst. Beide poëziebundels zijn genomineerd voor de 2e editie van De Grote Poëzieprijs

door *Anneke Brassinga*, uitgesproken 9 maart 2020, OBA, Amsterdam

Hoe dichtbij mag je komen? Bij de woorden en zinnen van de ander? Mag je ze aanraken? Mag je erin prikken? Doorgaans zijn geschreven teksten -- zeker wanneer ze gedrukt zijn en te koop liggen -- bedoeld om te lezen, om op te eten dus eigenlijk; soms met veel kieskauwen en herkauwen, soms juist om de snoeplust te bevredigen.

Hoe dan ook, ergens tussen mond en maag, ter hoogte van het hart, worden naast water en brood ook de brokken lectuur verteerd -- als het ware geestelijk voedsel; maar soms blijft het gelezene in de keel steken, als een harig schilletje van een kruisbes, of een visgraat. Ook dat hoort bij het fenomeen van de schrift. We noemen een boek niet voor niets 'zware kost' of 'lichte kost'.

De stem werkt ook met woorden, maar heel anders. Wie spreekt, laat zijn taal uit de mond wegvliegen, soms gaat dat in een opwelling en vaker nog gaat het ondoordacht, onbesuisd. Gelukkig ebben al die rondvlinderende trillingen vol loodzware lading even snel weg als kringen op de vijver na de worp van het steentje. Een mens heeft oren om ze dicht te stoppen, denk ik weleens. Wat je als lezer je laat opdissen, kun je tenminste zelf kiezen, en desnoods sla je gauw het boek dicht.

Wat doe je als close reader, als indringer dus, die een gedicht tot op het bot wil ontleden zonder het stuk te maken, erin wil knijpen zoals je in een fietsband knijpt om de spanning te testen, en er misschien zelfs een associatief soepje van zou willen koken om nog intenser te proeven van de woorden en de beeldspraak en de verwijzingen, het klankspel, het ritmische patroon?

Een tekst kán niet kapot, wat je er ook mee doet, dat is nu eenmaal zo, en toch -- er zijn teksten die bij de lezer pudeur oproepen, een neiging tot wegstaren, alsof de pijn die in het boek verwoord is, eigenlijk geen aanraking verdraagt; die pijn is immers veroorzaakt door geweld dat eraan voorafging.

Pleeg je dan in sommige gevallen als lezer ook een 'vrkrtg', de term die Marwin Vos gebruikt in haar bundel *het leven van sterren*, als afkorting van het onbewimpelder woord 'verkrachting'? Je leest, kauwt en slikt, verteert. Je wordt opgeroepen, door de schrijver, als getuige bij wat er aan ondraaglijks is gebeurd. Maar kun je dat ondraaglijks verhelpen, en hoe dan? Zal de schrijver zich gesteund voelen door onze toewijding bij het lezen? Mogen we, of moeten we, het daarbij laten? Op welk moment verandert nalatigheid in medeplichtigheid?

Het is duidelijk: na de bundel *het leven van sterren* sta je een tijdje met lege handen en loop je een beetje verloren rond. Net zoals wanneer je bij voorbeeld Imre Kertész hebt gelezen, *Onbepaald door het lot*, of *Ondergang*, van Presser. Het is eigenlijk alsof je zelf aan een close reading bent onderworpen, een close reading van je ziel. Waar sta je? Wat heb je te bieden aan verzet en inzet?

'Een leesboek over geweld' -- dat is de ondertitel -- en dit boek leest als één lang, compact en toch

fragmentarisch geschrift, met vele verwijzende plekken, je kan ze bronnen noemen, of putdeksels die je open kunt doen om af te dalen in de ondergrondse labyrinten van vernedering, verwonding en trauma - in de aantekeningen worden ze deels bij name genoemd, zoals Harry ter Balkt, Carry van Bruggen, Mutanga de Kongolese militieleider.

Juist in het geval van een boek over verkrachting, fysieke belagers, moordenaars, misbruikers, krijg je al lezend het gevoel dat je enorm behoedzaam moet zijn met teksten, waarin zoveel lading lijkt schuil te gaan achter summiere aanduidingen als 'prop' of 'lupine'. We moeten ze niet bezeren, er zit al zo veel pijn in. Toch is close readen een vorm van open maken, toegang vinden - en we mogen aannemen dat Marwin Vos ons als lezers op een spoor wil zetten, tegen haar eigen neiging tot verhulling in, lijkt het soms.

Ik zal twee fragmenten uit *het leven van sterren* proberen te ontvouwen.

Allereerst pagina 10:

*je begint dit eerste verhaal over seksgeweld en vernedering uit het leven van sterren een lang lied a locked out beat met een fragment uit het verhaal van eva en je ontdekt dat de auteur een zin citeert uit een boek van sweat uit 1854 het pamflet de geciteerde zin verfrommel je tot een prop die in een volgend hoofdstuk terugkomt de prop leeft je hebt haar nodig je aandacht is daar en je merkt op dat de prop verwant is aan de tuimelstruik die de eenzame hoofdpersoon in dzjan gezelschap houdt*

*zowel platonov als van bruggen geven de prop en de struik leven wortelloos bewegen ze zich voort op de wind en vergezellen hun dwalende protagonisten die uitreiken naar verbinding met iets buiten zich om betekenis aan te geven later wend je de structuur van de tuimelstruik aan om een mijnenruimer te ontwerpen voor de door oorlog uitgeputte streken in afghanistan  
Het draait om de prop en de tuimelstruik.*

Halverwege de 19e eeuw schreef een keurig gehuwde Amerikaanse uit de betere kringen, Margaret Jane Mussey Sweat (1823 - 1908), de eerste Engelstalige lesbische liefdesroman, getiteld *Ethel's Love Life*. In 1927 duikt er een verwijzing naar die Amerikaanse lesbische roman op in een Nederlandse roman, *Eva*, van Carry van Bruggen (1881-1932), de strijdbare, jonggestorven schrijfster die voor Marwin Vos -- en ook voor mij -- een heldin is. Carry, liever gezegd haar personage Eva in de roman *Eva*, figureert samen met Margaret Sweat op p. 10, zoals u ziet, en wel als een vrouw die ten prooi raakt aan een soort innerlijk geweld vanuit een inzicht hoe weerloos wij zijn tegenover de eigen seksuele driften. Daarvan is de 'prop' het symbool: hoe een mens verkreukeld raakt, of zichzelf verkreukelt.

Het romanpersonage Eva leest de roman van Margaret Sweat, en wij die, dankzij Marwin Vos, Carry van Bruggens *Eva* lezen, krijgen een citaat dat Eva leest, op ons bord: hoe Ethel, hoofdpersoon in de roman van Sweat, een pamflet leest over 'vrouwenliefde'. Het citaat gaat zo: "Ethel verfrommelde vol afgrijzen het afschuwelijke pamflet tot een prop en wierp het in het haardvuur."

Eva, in Carry van Bruggens roman, die dit zinnetje leest, heeft vlak daarvoor een verleidingspoging

door het meisje Andy weerstaan. De strijd die het haar heeft gekost om *niet* te zwichten voor de verleiding, ervaart Eva als 'geweld'. Eva wil net zo kuis als de romanfiguur Ethel zijn -- en de verleiding, de eigen lust, verfrommelen tot een prop.

Twintig bladzijden later staat Eva 's avonds bij de bakker en door de winkelruit staart zij naar de donkere straat: 'Kijk, daar buiten, juist voor de deur, ligt een groote, losse papierprop, blinkende wit, tegen den trottoirrand gewaaid. Hij ritselt, hij spartelt ... als onder een hand gevangen ... spant zich in om verderop te komen ... den winkel voorbij ... je ziet dat duidelijk gebeuren ... je zoudt hem wel willen verlossen, verder helpen ... Het lijkt of hij leeft ... je zoudt haast zeggen: hij heeft een werkenden wil, als je hem zóó hardnekkig ziet streven. En waarom zou je eigenlijk niet mogen zeggen, dat hij leeft? Een afgezonderd stukje wind, dat is zijn plooiën binnengekropen ... dat is hem tot ziel, tot wil, tot streven geworden. Een afgezonderd stukje wind ... en een mensch dan?'

De prop is in de ogen van het personage Eva haar zielsgelijke, beide zijn ze bevangen in het toeval van hun noodlot. De wind is de levensadem die God zijn schepselen inblies.

Twee bladzijden verder -- weer die prop: 'En tegen den trottoirrand ligt nog altijd die eenzame papieren prop, blinkend in donker [...] Onverwacht heeft hem een menschenvoet bevrijd, de trage voet van een oud, gebogen man [dat is God! denkt de lezer], -- hij is verlost ... en daar gaat hij ... en goede reis nu, papieren prop, met je ziel en je wil van een losgeraakt stukje wind [...]'

En nog weer, zeven bladzijden verder: '... en is dat witte daarginds niet haar vriend de papierprop, die kampende verder streeft, door de lange straat? Waarheen ...? Waarom ...? En is niet, wat daar nu komt, [...] de rillende zucht, die van alles bevrijdt ...', en het loopt uit op een euforisch samenzijn van het ik en het goddelijke, hun vervloeiing in een moment van lustvolle verzoening met het innerlijk lustconflict. Het is niet voor niets Jom Kippoer, Grote Verzoendag.

Carry van Bruggen heeft in de roman *Eva* een gelaagdheid opgeroepen die het hele samenstel van 'lust' en 'geweld', 'verlangen' en 'schaamte' levensecht laat ontbloeien. Vanuit die ene prop, dat verfrommelde pamflet uit de lesbische roman. Marwin Vos geeft die gelaagdheid nieuw leven, door ons dit alles aan te reiken, met de opdracht: lees, en beleef.

'Je merkt,' zegt Vos op nog steeds pagina 10, 'dat de prop verwant is aan de tuimelstruik die de eenzame hoofdpersoon in dzjan gezelschap houdt.' *Dzjan* is de titel van een roman uit 1935, van Andrej Platonov (1899-1951). Als Russisch woord betekent het 'ziel' -- zeg maar 'prop', of 'levensadem', en in de woestijn van Toerkmenië vergezelt deze wortelloze struik, de *tumbleweed* oftewel stepperoller, een jongetje dat door zijn moeder bij hongersnood de wijde wereld in is gestuurd. 'Nazar kneep vertwijfeld in zijn benen en vroeg zich af of hij nog wel bestond nu niemand meer aan hem dacht of van hem hield; [...] Er kwam een kruisdistel langs die zonder enige windhulp over het zand voortduikelde; [...]. Nazar bleef achter de kruisdistel aanlopen tot het helemaal donker werd. [...] De volgende ochtend zag hij meteen dat de kruisdistel 's nachts in zijn eentje doorgerold was. Nazar stond al op het punt in huilen uit te barsten, toen hij de plant boven op een naburig heuveltje heen en weer zag rollen.' (p. 16/17, vert. J.R. Braat)

Als het jongetje jaren later terugkeert in de woestijn van zijn jeugd, lezen we meteen: 'uit de verte zoude een kruisdistel dichterbij' en de hoofdpersoon raakt bij dit weerzien met de 'wortelloze zwerfver' net zo in extase als Eva in de roman *Eva*, bij haar ontmoeting met de prop: 'De verlaten woestijngrond, [...] het miserabele zwerfgras - dat alles hoorde groots, ernstig en triomfantelijk te zijn, in elke arme stumper leefde het gevoel van zijn andere, gelukkige bestemming, onontbeerlijk

en onontkoombaar [...]'.

In de diepste verlatenheid reiken we naar verbinding, schrijft Marwin Vos hierbij.

Dit zijn een paar van de putdeksels op p.10, waar doorheen je een wereld van verwijzingen kunt betreden, en heel het boek is een goudmijn van zulke toegangen en verwevingen. Bijvoorbeeld op p. 66/67, waar een variatie op Ingeborg Bachmanns gedicht 'Tijd in onderpand' (vert. P. Beers) spiegeling werpt op een gedicht ertegenover dat een ontlening bevat uit Harry ter Balkts gedicht 'Eg'.

\*

*armzalig brandt de lupine  
ik houd de droge tak in mijn hand*

*als ik ermee zwaai terwijl ik langzaam de passen maak  
spatten wolfsmuil en melkkruid in het zand*

*zij plukten een vlam uit het brandend kooltje  
(plukken doe je met je hand)*

*zij bewogen opdat wij stil konden worden  
waar het zou neerzinken in je hart – hoe noem je dat?*

*we bidden de lupine – een bede zoals  
naar een scherm kijken je weet wel*

*we zwaaien met haar  
en stampen – hard en zacht*

\*

*er was al een waar dit bestond  
melkige lucht alles dichtbij*

*terwijl ik wat vogels moeten zijn  
aan de rand van mijn blauw blikveld zie*

*the poem is poetic  
'cause it repairs*

*the mess  
other language made*

*jonge groene bomen en een streep licht  
diagonaal door de melkig blauwe lucht*

*in het midden is niets  
ik zink in de bodem*

*de grond is een trom vol anekdotes  
mijn humus speelt op*

Een eg is een raamwerk met ijzeren of houten pinnen dat de akker verkracht, zou je kunnen zeggen, de aardkluiten verbrijzelt. De 'ik' in Vos' gedicht is die eg, hij zegt (67): 'ik zink in de bodem / de grond is een trom vol anekdotes'. De aarde bewaart onze geschiedenis.

In de Bachmann-variantie van Vos (66) staat: 'zij bewogen opdat wij stil konden worden / waar het zou neerzinken in je hart [...] ' Bachmann zelf schrijft: 'Ginds zakt je geliefde weg in het zand,/ het stijgt omhoog langs haar waaiende haar.' Bij Vos verandert dat 'waaiende haar' in: 'we zwaaien met haar en stampen -- hard en zacht.' Zacht slijk tegenover harde akkergrond, woestijn ook.

De 'armzalig brandende lupine' heeft Vos rechtstreeks ontleend aan Bachmann, die in haar eigen tekst ten slotte uitroept: 'Doof de lupinen!' Waar Ter Balkt, in een ander gedicht van hem, het heet 'Die Zeit der Dichtung ist vorbei', weer op antwoordt: '... Doof niet de lupinen. Niet de lupinen.'

Dit koor van dichtstemmen wordt nog qua klank en weerklank verrijkt via 'melkkruid' dat 'melkig' wordt, 'melkig blauwe lucht', en 'haar' verschuift in betekenis van 'haren' naar 'heur'. Je zou de vier teksten, de twee van Vos, de Bachmann en de ter Balkt, gelijktijdig kunnen laten klinken om daaromheen de aardvlakte en de lege hemel te horen. Een zang vanuit de moederschoot der aarde waarin wij -- in seks en dood -- verzinken, en die wij geweld aandoen, ploegend en eggend.

Alle poëzie rijmt op elkaar voor wie in de zeggingskracht ervan gelooft. Dat kan ik bewijzen. De tuimelstruik van Marwin Vos en Platonov vinden we terug als echo, in de bundel *Zon* van Peter Verhelst, in het gedicht op p. 103, 'Mythologie 1': 'Als explosies // of als bliksemontladingen spattende vuurwielen, // door de wind opgejaagd tuimelkruid' [...] en ook bij Verhelst is het dit wortelloze drijfgewas een soort signaal.

### *MYTHOLOGIE 1*

*Als explosies  
of als bliksemontladingen spattende vuurwielen,  
door de wind opgejaagd tuimelkruid,  
als schuimkoppen*

*zwemmen tientallen leeuwen met neus, oren en ogen  
boven het water uit, het strand tegemoet.  
De eerste schudt zich al droog.*

*Honderden.*

*Aan land beginnen de leeuwen in hun manen op te stijven,  
er lijkt geen eind aan te komen,  
het lijf almaar dunner, stokkiger, op de kop verschijnen schubjes  
die verhardend zaden vormen, in spiraalvorm,*

*duizenden zonnebloemen, met de kop naar het oosten gewend.*

*Schouder aan schouder reikhalzend naar de nieuwste dag.*

*LILA EN HET WONDER*

*Een ochtend met lila strepen.  
Omwolkt door meeuwen voer een boot na een eindeloze nacht de haven binnen.*

*Schuimvlokken en borrelend zand na elke golf.  
Met hoge schouders liep ik het water in.*

*(In de branding  
met je benen om mijn heupen en je hoofd achterover)*

*Je droomde dat iets dichterbij kwam  
en telkens weer sprong je met barstende longen uit de golven op.*

*(Je armen achter je hoofd en je hielen in mijn rug)*

*Ik liep de branding in met brood in mijn handen.*

*Een vrouw wreef haar oog aan haar schouder droog  
en haar haren dansten als vlammen.*

*Zwevende lichtjes en groenig schijnsel boven de golven 's nachts.*

*Met brood in mijn handen rende ik de branding in tot ik de bodem  
niet langer voelde, trappelend hield ik het brood voor me uit dat zich volzoog  
en in vlokken uiteenviel toen duizenden visjes uit het niets,  
traag wentelende diamanten helix om me heen,  
het brood tussen mijn vingers uit pikten.*

*De misthoorn alsof iets uit de zee zou komen.*

*Je benen om mijn heupen, je hielen in mijn rug.*

Wat zou uit de zee komen om ons te redden?

Losgeslagen zijn, je laten meevoeren op wind en stroming, is euforisch én levensgevaarlijk.

De twee gedichten van Verhelst spiegelen elkaar als dag en nacht; 'meeuwen' in 'Lila en het wonder' rijmen op 'leeuwen' in 'Mythologie I'. De seksuele verrukking in het eerste gedicht is een zang van overgave: 'Ik liep de branding in met brood in mijn handen.'

Brood -- een offer. Er is magie van assonantie (br - br en anding - handen), de elementen vloeien dooreen, 'duizenden visjes' in r. 16 lijken wel vogeltjes terwijl ze (r. 18) met hun snaveltjes het brood uit zijn handen pikken; in de golven wordt aardse liefde bedreven, alles is hemels tot aan die ineens dreigende slotregel:

'Wat zou uit de zee komen om ons te redden?'

Alsof we, vol van oceanisch, oeverloos geluk, gered zouden willen worden.

Maar in 'Mythologie I' komt die zogenaamde redding, ongevraagd, als 'explosies, [...] vuurwielen, [...] tuimelkruid,' 'leeuwen' als het gevaar van Vlaams populisme, van massaal dwepen met een

totalitair krachtgezag; de nachtmerrie wordt verbeeld van een opnieuw onderworpen samenleving. Stokstijf in het gelid staan (r. 13) 'duizenden zonnebloemen, met de kop naar het oosten gewend, [...] reikhalzend' naar het gloren van herlevend fascisme, die overbekende beschavingsregressie.

De teksten in *Zon* zijn helder als glas. Alle woorden in deze gedichten duiden beweging aan: 'omwolkt - voer binnen - borrelend zand - liep ik - dat iets dichterbij kwam - sprong je op - ik liep - een vrouw wreef haar oog - haar haren dansten - zwevende lichtjes - ik rende - trappelend - brood dat uiteenviel - traag wentelende helix - ', in het eerste gedicht, en 'explosies - ontladingen - spattende - opgejaagd - zwemmen - zich schudden - beginnen op te stijven - verschijnen - vormen - de kop wenden - reikhalzen' - en daar ligt een climax, in al dat bewegen.

Daar mag de lezer zelf zien welke kant hij uit wil. Verrukking of verschrikkingen.

\*\*\*

marwin vos – het leven van sterren - uitgeverij het balanseer (2019)  
 Peter Verhelst - ZON - Uitgeverij De Bezige Bij (2019)